

नमो आत्मनिर्भर व सौर उर्जा गाव
अभियानांतर्गत गावे विकसित
करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: विकास-२०२३/प्र.क्र.६३९/यो-६
बांधकाम भवन, २५ मईबान पथ, फोर्ट,
मंत्रालय, मुंबई - ४००००९
दिनांक: ६ नोव्हेंबर, २०२३

वाचा:-

मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य यांच्या अध्यक्षतेखाली दि.५.१०.२०२३ रोजी झालेली बैठक.

प्रस्तावना:-

देशाचे सन्माननीय पंतप्रधान मा. नरेंद्र मोदीजी यांच्या ७३ व्या वाढदिवसानिमित्त विविध लोकउपयोगी उपक्रमांचा समावेश असलेला नमो-११ सुत्री कार्यक्रम महाराष्ट्र शासनाने राज्यात राबविण्याचा निर्णय घेतला आहे. भारताला आत्मनिर्भर बनविण्यासाठी गाव आत्मनिर्भर असणे आवश्यक आहे. ही बाब विचारात घेवून शासनाने नमो-११ सुत्री कार्यक्रमांतर्गत “ नमो आत्मनिर्भर व सौर उर्जा गाव अभियान ” राबविण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्यानुसार सदर अभियानाची ध्येय निश्चित करणे व यासाठीची उद्दिष्टे साध्य करणे याबाबत मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

खऱ्या भारताचे दर्शन खेड्यात होत असल्याने महात्मा गांधी यांनी, “खेडयाकडे चला”, अशी हाक दिली. त्यामध्ये गाव खेडयाचे सक्षमीकरण हा महत्वाचा हेतू होता. ही बाब लक्षात घेता खेडयांचा आर्थिक, सामाजिक व भौतिक विकास करण्यासाठी नमो आत्मनिर्भर व सौर उर्जा गाव अभियानांतर्गत ७३ पर्यावरण पूरक आत्मनिर्भर गावे बनविण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे.

२. सदर अभियाना अंतर्गत प्रत्येक जिल्ह्यात दोन गावांची निवड करण्यात यावी तसेच विभागीय मुख्यालय असलेल्या जिल्ह्यामध्ये तीन गावे निवडण्यात यावी. निवड करताना ग्रामस्वच्छता अभियान, स्मार्ट ग्राम अभियान किंवा इतर स्पर्धेत जिल्हास्तरावर बक्षिसप्राप्त गावांची निवड करण्यात यावी.

३. सदर गावांची निवड ही जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली असलेल्या समितीमार्फत करण्यात येईल. या समितीमध्ये मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचेसह आत्मनिर्भर गाव करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या सर्व संबंधित जिल्हास्तरावरील यंत्रणांचे प्रमुख हे सदस्य राहतील.

अ.क्र.	सदस्य	समितीमधील पदनाम
१.	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	सदस्य
३.	सर्व जिल्हास्तरावरील संबंधित यंत्रणांचे प्रमुख	सदस्य
४.	उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (ग्राम पंचायत)	सदस्य-सचिव

- ❖ समितीमार्फत निवड करण्यात आलेल्या गावाचा सर्वांगीण विकास आराखडा तयार करण्यात येईल व आराखड्याची कालबद्धरित्या अंमलबजावणी करण्यात येईल.
  - ❖ गावाचा सर्वांगीण आराखडा करताना बेघरांना किंवा कच्च्या घरात राहणाऱ्यांना पक्के घर बांधून देणे, घरांमध्ये शौचालय बांधून त्याचा वापर होण्यासाठी प्रयत्न करणे, पक्क्या रस्त्यांचे जाळे उभारणे, गरजू नागरिकांना गावातच रोजगार उपलब्ध करून देणे, कृषी व कृषी पूरक व्यवसायाच्या माध्यमातून आर्थिक विकास साधणे, सेंद्रिय शेतीसाठी साह्य व बाजारपेठ उपलब्ध करून देणे , उत्पादन निर्यातीसाठी मार्गदर्शन महिलांचे सामाजिक व आर्थिक सक्षमीकरण करणे, पाण्याच्या बाबतीत पूर्णपणे स्वावलंबी बनविणे, दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबांना पूर्णपणे आर्थिकदृष्ट्या सक्षम बनविणे, , उत्पादनावर प्रक्रियेसाठी मार्गदर्शन , सौर व हरित उर्जेचा वापर करणे, यशस्वी प्रगतिशील शेतकऱ्यांचा गौरव करणे इत्यादी बाबी विचारात घ्याव्यात .
४. सदर अभियानासाठी निधीची उपलब्धता केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून अभिसरणाद्वारे (Convergence) करण्यात येईल.
५. गाव आत्मनिर्भर करण्यासाठी ग्रामस्थांचा विकास करणे आवश्यक आहे. ही बाब लक्षात घेता प्रथम प्राधान्याने गावात असणाऱ्या सर्व बेघर किंवा कच्च्या घरात राहणाऱ्या ग्रामस्थांना पक्के घर देण्यात यावे . यासाठी केंद्र व राज्य पुरस्कृत आवास योजनांमधून घरकुलाचा लाभ देण्यात यावा.
६. प्रत्येक घराला जल जीवन मिशन अंतर्गत नळ जोडणीद्वारे पुरेसा पाणी पुरवठा करण्यात यावा. तसेच प्रत्येक शाळा,अंगणवाडी व इतरही शासकीय इमारतींना नळ जोडणीद्वारे पाणी पुरवठा करण्यात यावा. आवश्यकतेनुसार जल स्रोताचे बळकटीकरण व शुध्दीकरण करण्यात यावे.
७. आत्मनिर्भर खेडी ही स्वच्छ व सुंदर असणे अपेक्षित आहे. त्यादृष्टीने लोकांमध्ये जाणीव जागृती करण्यासाठी आवश्यक ती उपायोजना करण्यात यावी. संपूर्ण स्वच्छता अभियानातून सर्व घरांना १०० टक्के शौचालयाची उपलब्धता करून दयावी. तसेच त्या शौचालयांचा वापर होण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करावेत.

८. सांडपाणी व्यवस्थापनासाठी गावातील रस्त्यांच्या कडेला भुमीगत गटारे, शौषखड्डे, लिचपीट बांधण्यात यावेत. घनकचरा व्यवस्थापनासाठी गांडुळखत, कंपोस्ट खत निर्मिती प्रकल्प हाती घेण्यात यावे.

९. खेड्यांच्या आत्मनिर्भरतेसाठी दळणवळणाची साधने व रस्ते हे अत्यावश्यक आहेत. या गावांना जोडणारे रस्ते व गावातील अंतर्गत रस्ते चांगले असणे आवश्यक आहे. त्यादृष्टीने रस्त्याची कामे घेण्यात यावीत.

१०. गावातील लोकांच्या आर्थिक विकासासाठी त्यांना गावातच रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही करावी. यामध्ये स्वयंरोजगारासाठी विविध क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्ती व संस्थांच्या माध्यमातून गावातील लोकांसाठी कौशल्य विकासावर आधारित व्यवसायाभिमुख प्रशिक्षण देण्यात यावे.

११. बचत गटांच्या माध्यमातून महिलांचा सामाजिक व आर्थिक विकास साधता येईल. त्यामुळे महिला प्रशिक्षणामध्ये ग्रामीण पातळीवरील छोटे आणि कुटीर उद्योग विकसीत करण्यासाठी लागणारे कौशल्य आणि उद्योजकता विकास यांचा समावेश करावा. बचत गटांनी उत्पादित केलेल्या मालाची विक्री करण्यासाठी बाजारपेठ उपलब्ध होणेसाठी कार्यवाही करावी. यासाठी महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियानाच्या विविध योजनांचा उपयोग करावा.

१२. ग्रामीण अर्थव्यवस्था ही कृषीप्रधान असल्यामुळे प्रशिक्षणामध्ये- कृषी व कृषीवर आधारित बाबींचा विकास यास प्राधान्य देण्यात यावे. अन्न प्रक्रिया उद्योगास चालना, शितगृह/ साठवणुकगृह निर्मितीसाठी प्रोत्साहन देण्यात यावे. दुग्धप्रक्रिया, कुक्कटपालन, शेळीपालन इत्यादी कृषीपुरक व्यवसायांना प्रोत्साहन देण्यात यावे.

१३. गावातील भुजल पातळी कमी होत असल्यामुळे शेतीला पुरेसे पाणी उपलब्ध होत नाही. ही बाब लक्षात घेता सिंचन क्षेत्र वाढविण्यासाठी जलयुक्त शिवारांतर्गत जलसंधारणाची कामे घेण्यात यावीत.

१४. पर्यावरण संतुलन ढासळत असल्याने जागतिक तापमानात वाढ होत आहे. त्यावर उपाययोजनेसाठी वृक्ष लागवड व वृक्ष संवर्धन याबाबी महत्वाच्या आहेत. त्याकरिता शेतकऱ्यांमध्ये व ग्रामस्थांमध्ये जाणीव जागृती करून वृक्ष लागवड आणि संवर्धनास प्रोत्साहन देण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावेत.

१५. सौर उर्जेचा वापर करून गावातील विजेची आवश्यकता गावातच पूर्ण होवू शकते. त्यादृष्टीने आवश्यक ते कार्यक्रम हाती घेण्यात यावेत. गावातील तसेच घरातील सर्व दैनंदिन गरजांच्या

पूर्ततेसाठी सौर उर्जेचा वापर करण्यास प्रोत्साहन देण्यात यावे. यामध्ये सोलार कुकर, सोलार पॅनल व्दारा निर्मित उर्जेचा वापर इत्यादी इतर अनुषंगीक बाबींचा समावेश करावा.

१६. रासायनिक किटकनाशके व खते यांच्या अति वापरामुळे आरोग्याचे प्रश्न उद्भवत असून मालाची गुणवत्ता आणि जमिनीचा कस कमी होत आहे. या बाबी लक्षात घेता सेंद्रीय शेती करण्यासाठी शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे. त्यामुळे सेंद्रीय शेतीसाठी आवश्यक ते मार्गदर्शन व सेंद्रीय कृषी उत्पादनांना विशेष बाजारपेठ उपलब्ध करून देण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही करावी. तसेच सेंद्रीय उत्पादनांवर प्रक्रिया करणे व त्यांची निर्यात करणे या बाबींसाठी शेतकऱ्यांना विशेष मार्गदर्शन करून प्रोत्साहन द्यावे. डिजीटल वापराच्या साधनाने सुदूर व परदेशी व्यापारपेठा आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यांचा वापर करण्यासाठी शेतकऱ्यांना प्रशिक्षित करावे.

१७. प्रत्येक गावामधून एक या प्रमाणे ७३ प्रगतीशिल शेतकरी कृषी विभागाच्या सहाय्याने निवडून त्यांचा जिल्हा स्तरावर शाल, श्रीफळ व सन्मानचिन्ह देवून गौरव करण्यात यावा.

१८. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३११०६१४०१११८५२० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(का. गो. वळवी)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य, यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा. विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
- ३) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मुख्यमंत्री यांचे कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. उप मुख्यमंत्री तथा गृह मंत्री यांचे प्रधान सचिव, उप मुख्यमंत्री यांचे कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई.

- ५) मा. उप मुख्यमंत्री तथा वित्त मंत्री यांचे प्रधान सचिव, उप मुख्यमंत्री यांचे कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) मा. मंत्री, ग्रामविकास, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ७) सर्व विधानपरिषद/विधानसभा सदस्य, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
- ८) मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ९) अतिरिक्त मुख्य सचिव (सार्वजनिक बांधकाम विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १०) अतिरिक्त मुख्य सचिव (गृहनिर्माण विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- ११) प्रधान सचिव (उर्जा विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १२) अतिरिक्त मुख्य सचिव (कृषी विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १३) प्रधान सचिव (पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १४) प्रधान सचिव (मृद व जलसंधारण विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १५) प्रधान सचिव (महसूल व वन विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १६) प्रधान सचिव (कौशल्य विकास विभाग) यांचे स्वीय सहायक
- १७) विभागीय आयुक्त, विभागीय कार्यालय (सर्व)
- १८) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- १९) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
- २०) अधीक्षक अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम मंडळ (सर्व)
- २१) महासंचालक, मेडा
- २२) अति. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
- २३) उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत), जिल्हा परिषद (सर्व)
- २४) सर्व कार्यासने, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- २५) निवड नस्ती (का. यो-६), ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.